

TASAVVUFIY MATNLARDA REALIYLAR TARJIMASI MASALASI

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7460929>

Shokirjon BAXRAMOV,

TDSHU 2-kurs magistranti,

Toshkent, O‘zbekiston.

Тел: +998909480010;

E-mail: Shokirjonbaxramov30@gmail.com

Annotatsiya. *Ushbu maqolada tasavvufning o‘ziga xos ta’limot ekani, tasavvuf asarlarning tarjimasining murakkabligi, tasavvufiy matnlar tarjimasida realiyalar masalasi bo‘yicha so‘z yuritilgan. Tasavvuf diniy-irfoniy ta’limot bo‘lishi bilan bir qatorda, u axloq, mantiq hamda estetikaga oid tushunchalarni ham qamrab olgani uchun o‘ziga xos falsafiy ta’limot ham hisoblanadi.*

Kalit so‘z: *Arab tili, Qur’oni karim, tasavvuf, murshid, shayx, Ilmi hol, Ilmi qol, Hakim Termiziy, Shayx Xovandi Tohur.*

Аннотация. *В данной статье речь идет об уникальности суфийского учения, сложности перевода суфийских текстов и переводе реалий. Как известно, суфизм будучи религиозно – мистическим учением, является еще и особым философским учением, включающим в себе такие понятия, как этика, логика и эстетика.*

Ключевые слова: *Арабский язык, Коран, суфизм, мурид, шейх, илми халь, илми кал, Хаким Термизи, Шейх Хованд Тахур.*

Abstract: *This article deals with the uniqueness of Sufi teaching, the complexity of translating Sufi texts and translating realities. As you know, Sufism, being a religious and mystical teaching, is also a special philosophical teaching that includes such concepts as ethics, logic and aesthetics. In the article these features are considered from the point of view of translation studies.*

Key words: *Arabic language, Quran, Sufism, murshid, sheikh, Ilmi Hal, Ilmi Qal, Termiziy, Sheikh Khavand Tahur.*

O‘tmishda yozilgan irfoniy kitoblar, xususan, tasavvuf borasidagi asosiy manbalar arab tilida bo‘lib, bu tadqiqotchidan eng avvalo arab tilini yaxshi bilishlikni taqozo qiladi. Tadqiqotchi arab tili grammatikasi (sarf va nahv)dan tashqari, balog‘at, fasohat, bayon, ma‘oniy, badi‘ kabi qator ilmlardan ham yaxshigina xabardor bo‘lsagina, tasavvufga oid matnlarni, ayniqsa, tasavvufiy atamalarni to‘g‘ri anglab, to‘g‘ri talqin qilishi mumkin.

Biroq shuni ham ta’kidlash lozimki, tasavvufning nima ekanini to’g’ri va mukammal tushunmoq uchun kishi eng avvalo islom dini ta’limoti asoslarini, ya’ni Qur’oni karim va hadisi shariflarni, ularga oid barcha bilimlarni ham puxta o’zlashtirgan bo’lishi kerak.

Tasavvuf qalb ilmidir. Tasavvuf ustozlari o’z shogirdlariga so’zlar bilan emas, aksariyat o’z holatlari bilan ushbu ilmni tushuntiradilar. Shu sababdan ham bu ilm «Ilmi hol» («Holat ilmi») deb ataladi. «Ilmi hol» iborasini («Holat ilmi») deb tarjima qilinsa, aslida u to’liq ma’no kasb etmaydi. Agar «Hol ilmi»ga sharh berilmasa, o’quvchi yoki tinglovchi hech narsa tushunmay qolishi mumkin.

Odatda ilm tasnifiga ko’ra, ikki turga – «ilmiy qol» va «ilmi hol»ga taqsimlanadi. «Ilmi qol» iborasidagi «Qol» so’zi «qavl» o’zagidan, ya’ni, «so’zlamoch»dan yasalgan. «Ilmi qol»ga o’qib, yozib va gapirib o’rganiladigan barcha ilmlar kiradi. «Ilmi hol» esa qalbdagi ilmdir. Faqat tassavvufga nisbatan ayni shu ibora aytiladi¹.

Avvalo, shuni ta’kidlash lozimki, tasavvufning spesifikasidan kelib chiqib, bir qator atamalarni tarjima qilmagan va ularga sharh bergan ma’qul. Masalan, taniqli adabiyotshunos olim va tarjimon I.G’afurov Qur’on tarjimalari tahliliga bag’ishlangan maqolasida realiya²larni tarjima qilmaslik va buning sabablari masalasiga to’xtalgan: «Realialarni o’z asl holicha berish ilohiy matnning yuksak kalorotini saqlashga xizmat qiladi»³. Garchi bu bevosita Qur’on tarjimasida haqida aytilgan fikr bo’lsa ham, tasavvufga oid atamalarning tarjimasida borasida ham xuddi shunday yo’l tutish maqsadga muvofiqdir. Tasavvufga oid atamalarni tarjima qilmasdan, balki ularga alohida sharh va izohlar berio’ lozim. Atama sifatida «tasavvuf» so’zining o’zi ham aslida qolgan bo’lib va bu so’z hammaga tushunarlidir. Quyida biz «tasavvuf» so’zining shakli va o’zagi hamda ma’nolari borasida alohida to’xtalamiz.

«Tasavvuf»ning ma’nosi borasida fikrlar turli-tuman va ixtiloflidir. «Tasavvuf» so’zining o’zagi borasida turli fikrlar aytilgan bo’lsa ham, ammo ma’no-mohiyati bir xildir.

¹ Мухаммад Содиқ Мухаммад Юсуф. Зикр ахлидан сўранг. –Тошкент,2007. -Б. 34.

² Реалилар - моддий маданият объектлари ёки ходисаларини, этномиллий хусусиятларни, урф-одатларни, маросимларни, шунингдек тарихий фактлар ёки жараёнларни ифодаловчи лексемалардир ва одатда бошқа тилларда лексик эквивалентларга эга эмас.

³ И.Ғафуров. Куръон таржималари ва тажрибалар. «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» газетаси. 2009 йил 17 апрель, № 16 (3999) -Б.4.

«Tasavvuf », «sufiylik » bu insonni ruhiy va axloqiy jihatdan komillik sari yo‘llovchi muhim ta’limot. «Tasavvuf » so‘zining o‘zagi va mazmuni haqida fikr va taxminlar, haqiqatan, turlicha. Bu haqda Ibn Xaldunning fikri haqiqatga yaqin, deb e’tirof etilgan. Ibn Xaldun o‘zining «Muqaddima» asarida: «Tasavvuf » kalimasi «suuf», ya’ni «jun», «po‘stin» so‘zidan olingan, qadimdan tarkidunyo qilgan zohidlar jundan to‘qilgan kiyim yoki po‘stin kiyib yurishni odat qilganlar va bu bilan ular bashang kiyinib yuruvchi ahli dunyolardan farqli hayot tarzini o‘zlarida namoyon etganlar », deydi⁴.

Abdurahmon Jomiyga ko‘ra, «Tasavvuf » va «sufiy» so‘zlari IX-asrning boshlarida yashagan Abu Hoshim Sufiydan boshlab joriy etilgan. Undan oldingi davrlarda bu atama o‘rnida «zuhd» (zohidlik, tarkidunyochilik), «taqvodorlik», «parhezkorlik» kabi so‘zlar ishlatilgan.

Sahobalar, tobeinlar va ulardan keyingi davr kishilarida hidoyat, ibodat, taqvo va zohidlik kabi his-tuyg‘ular jamul-jam bo‘lgan. Lekin hijratning ikkinchi asri va undan keyingi davrga kelib, odamlarning ko‘pchiligida mazkur xususiyatlar o‘rnida dunyoparastlik, din ishlariga beparvolik, kibr va riyokorlik, xudbinlik kabi salbiy xususiyatlar paydo bo‘la boshlagan. Ana shundan keyin obidlik va zohidlikni ixtiyor qilgan orif kishilar «mutasavvuf » va «sufiy » nomlari bilan ulardan ajralib chiqqanlar.

O‘tmishda «tasavvuf » turlicha talqin qilingan. Masalan, Ma’ruf al-Karxiy (vaf. 815 y.)ning fikricha, «Tasavvuf — haqiqat sari intilish, odamlardan ta’ma qilmaslik va faqirlikni ixtiyor etishdir».

Zunnun al-Misriy (vaf. 859 y.)ga ko‘ra: «Sufiy boylik istab o‘zini charchatmas va yo‘qotgan boyligiga achinib, bezovta ham bo‘lmas».

Junayd al-Bag‘dodiy (vaf. 909 y.)ning nazdida: «Tasavvuf — qalbni sof tutmoq, noxush axloqlardan forig‘ bo‘lib, hayvoniy va nafsoniy tuyg‘ular ustidan g‘alaba qilmoqdir». Bu so‘ziga qo‘shimcha qilib, Junayd al-Bag‘dodiy: «Tasavvuf bir uy bo‘lsa, shariat unga kiradigan eshikdir», degan ekan.

So‘fi Alloyor bu ta’rifni quvvatlab:

Shariatsiz kishi uchsa havog‘a,

⁴ КОМИЛОВ Н., Тасаввуф (1-китоб). -Т., 1999. –Б.57.

*Ko'ngil berma, aningdek xudnamog'a,
deb yozgan.*

Misrlik olim Ibrohim Basyuniy «Islomda tasavvufning paydo bo'lishi» kitobida hijriy 3 va 4-asrlarda yashab o'tgan olimlarning tasavvuf haqidagi qirqta ta'rifini keltirgan.

Tasavvuf islom shariati talablarini ham ixlos bilan bajargan holda zuhd, taqvo, kamtarlik kabi olijanob fazilatlarni o'zida mujassam etib, nafsni poklash yo'li bilan komil inson darajasiga erishishga harakat qilishdan iborat.

Tasavvufning o'ziga xos istilohlari mavjud. Masalan, Tasavvuf ilmidan saboq beruvchi zot — «shayx», «murshid», «ahli dil», «ahli hol», «pir», «eshon», «xoja», «mavlo», «mavlon», «maxdum» kabi nomlar bilan tanilgan. Tasavvufdan saboq oluvchi kishi esa «murid», «solik», «darvish» kabi nomlar bilan atalgan⁵.

Tasavvuf bo'yicha oliy maqomlarga erishgan sohib karomat zotlar — «valiy», «avliyo», «qutb», «aqtoq», «avtod», «chilton», «abdol», «abror», «ahror», «nujabo», «nuqabo», «siddiq», «g'av», orif va hokazo deyilgan. Tasavvuf ahli ba'zan «oshiq», «faqir», «zohid», «ahli muhabbat», «ahli suluk», «rijolu-l-g'ayb» kabi atamalar bilan ham ifoda etilgan. Tasavvuf istilohi asosida ijod etgan shoirlar ko'pincha majoz uslubini tanlaganlar. Shuning uchun «haqiqat», «majoz», «tashbeh», «istiora» kabi mantiqiy qoidalardan bexabar bo'lgan kitobxonning Navoiy, Fuzuliy, Atoiy, Umar Xayyom kabi mumtoz adabiyot namoyandalarining she'rlarini to'la anglashi qiyin kechadi.

O'tmishda ko'pgina olimlar tasavvufga doir so'zlar va ularning izohiga bag'ishlangan maxsus lug'at va qomus kitoblarni yozib qoldirganlar. Ulardan ayrimlari O'zbekiston Fanlar Akademiyasi Sharqshunoslik instituti qo'lyozmalar fondida hozirgacha saqlanmoqda.

Tasavvuf tariqatlarining insoniyat ma'naviyatini yuksaltirishga qo'shib kelayotgan benazir hissasi butun dunyo xalqi tomonidan e'tirof etilsa-da, ba'zan islom olamida tasavvufga salbiy nazar bilan qarash, tariqatlar, mashoyixlar va ularning kashf-u karomatlarini inkor etish ko'zga tashlanadi.

⁵ Жузжоний А. Тасаввуф ва инсон. -Т., 2001. –Б.43.

Burhoniddin al-Biqoiyning (1406-1480) «Tasavvuf inqirozi» kitobida, Abdurahmon Damashqiy esa «Naqshbandiya tahlili» kitobida tasavvufning barcha tariqatlarini va mashoyix zotlarning faoliyatlarini qattiq tanqid qilishgan. Vaholanki, al-Biqoiy va Damashqiyning tasavvuf tariqatlari va mashoyix zotlarga qaratilgan tanqidlari noxolis bo‘lib, ilmiy nuqtai nazardan ham, shar’an ham asossizdir⁶.

Tasavvufda ham bir necha tariqatlar shakllangan. Mashhurlari — tayfuriya, junaydiya, hakimiya, qodiriya, yassaviya, malomatiya, rifoia, kubroviya, suhravardiya, chishtiya, akbariya, shoziliya, bektoshiya, mavlaviya, naqshbandiya, sanusiya kabi sunniy tariqatlardir.

Mustaqillik yillari mamlakatimizda tasavvuf tarixini o‘rganish, tasavvufiy ilmiy-adabiy asarlarni tarjima qilish, atokli mashoyixlarning maqbaralarini qayta qurish va ta’mirlashga ahamiyat berildi. Bu xayrli ish hozir ham davom etmoqda. Hakim Termiziy, Najmiddin Kubro, Abduxoliq G‘ijduvoni, Xoja Ahmad Yassaviy, Bahouddin Naqshband, Xoja Ahror Valiy, Shayx Zayniddin, Zangi ota, Shayx Xovandi Tohur va boshqa ko‘plab tasavvuf tariqatlariga mansub piri komillarning hayot va ilmiy meroslarini chuqur o‘rganish, ular qoldirgan asarlardan xalqimizni bahramand etish borasida ham qator muayyan ishlar qilindi.

«Tasavvuf» kalimasi arab tilida «تصوف» V bob fe’ning masdari⁷ shaklida berilgan. Ma’nosi esa, «qalb pokligi» demak. «Murshid» kalimasi arab tilidagi «رشد» – («to‘g‘ri yo‘ldan yurmoq») fe’lining IV bobi – «أرشد» – («to‘g‘ri yo‘lga yo‘llamoq») fe’lidan aniq daraja sifatdoshi, ya’ni ish harakatni bajaruvchisi – «مرشد» – («to‘g‘ri yo‘lga yo‘llovchi») ma’nosini beradi.

E’tibor bersangiz, arab tilidagi bitta so‘z o‘zbek tilida uchta so‘z bilan ifodalanmoqda. Shu sababdan ham yuqorida aytganimiz kabi tasavvufiy matn tarjimasida «realiy»larni o‘z holicha qoldirish maqbul va maqsadga muvofiq sanaladi.

XULOSA. Tasavvufiy matnlar va atamalarni tarjima qilishda an’anaviy uslublarni saqlab qolish maqsadga muvofiqdir. Bu borada prof.N. Komilov, prof. I. Haqqulov kabi tasavvufshunos olimlar tomonidan olib borilgan tadqiqotlar doirasida qat’iy bir qarorga kelingan

⁶ Хаққулов И. Тасаввуф сабоқлари. -Бухоро, 2000. –Б. 72.

⁷ Хаққулов И. Тасаввуф сабоқлари. -Бухоро, 2000. Б. 126.

ilmiy xulosalarni boyitib borish, ayniqsa, bugungi globalashuv jarayonida muhim va dolzarb hisoblanadi. Tasavvuf inson e'tiqodi, axloqi, ichki madaniyati bilan bog'liq muhim ilm bo'lgani uchun u haqda ommada to'g'ri fikrni shakllantirish muhimdir. Shuningdek, tasavvufiy matnlar, ulardagi atamalarning tarjimalarida aniqlik va bir xillik rioyasi ham muhim hisoblanadi.

REFERENCES

1. Мухаммад Содик Мухаммад Юсуф. Зикр аҳлидан сўранг. –Тошкент, 2007.
2. И. Фафуров. Қуръон таржималари ва тажрибалар. «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» газетаси. 2009 йил 17 апрель.
3. Н. КОМИЛОВ. Тасаввуф (1-китоб). -Т., 1999.
4. А. ЖУЗЖОНИЙ. Тасаввуф ва инсон. -Т., 2001.
5. И. ҲАҚКУЛОВ Тасаввуф сабоқлари. -Бухоро, 2000.
6. Khodjaeva, N. (2021). The issues of stylistics on translation of historical costumes. Asian journal of multidimensional research, 10(4), 534-543.
7. Khodjaeva, N. (2019). SEMANTICS OF KINSHIP TERMS AS A FORM OF ADDRESS IN UZBEK TRANSLATIONS OF PREMCHAND. Theoretical & Applied Science, (8), 107-110.
8. KHODJAEVA, N. B. (2021). PREMCHAND'S VARDAN IN UZBEKISTAN: TRANSLATION ISSUES OF SOME CULTURAL SPECIFIC WORDS. THEORETICAL & APPLIED SCIENCE Учредители: Теоретическая и прикладная наука, (12), 374-377.
9. KHODJAEVA, N. The Development of Indian Literature in Uzbekistan: Historiography of Translation. History of Translation in India, 431.
10. Ходжаева, Н., & Губаева, Х. (2020). ISSUES ON TRANSLATION OF CHARACTER SPEECH (ON THE EXAMPLE OF KOREAN-UZBEK LITERATURE). МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ИСКУССТВО СЛОВА, 3(4).
11. Khodjayeva, N. (2021). The issues of stylistics on translation of historical costumes. ASIAN JOURNAL OF MULTIDIMENSIONAL RESEARCH, 10(4), 534-543.